

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

«НЕРІВНИЙ ДОСТУП УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ТА МІСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ДО ЯКІСНОЇ
ОСВІТИ В УКРАЇНІ»

Студент: Владислав Дементьєв
Науковий керівник: Тетяна Тищук

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2020

Анотація. Наявність диспропорції у якості освіти між міськими та сільськими школами зумовлює нерівність доступу до якісних освітніх послуг за місцем проживання та обмежує можливості учнів з сільської місцевості. За даними PISA-2018, в Україні розрив між успішністю учнів у великих містах та селах складає більш як 2 роки шкільного навчання. Надмірна та неефективна мережа закладів загальної не забезпечує якості освіти, але її утримання вимагає значних фінансових ресурсів, які, за інших умов, можна було б інвестувати у якісні перетворення: підвищення оплати праці педагогічних працівників, підвищення кваліфікації вчителів, створення сучасного, безпечного та інклюзивного освітнього середовища. Цим документом на основі аналізу проблеми, її причин та актуальних інструментів політики, пропонується здійснювати політику, спрямовану на оптимізацію шкільних мереж задля укрупнення шкіл та покращення їх забезпечення.

Ключові слова: освіта, нерівність, нерівний доступ, якість освіти, сільська освіта, малокомплектні школи, шкільні мережі.

Кількість слів: 8622

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИКИ.....	4
<i>Результати навчальних досягнень</i>	5
<i>Результати моніторингових досліджень якості освіти</i>	9
<i>Аналіз причин проблеми</i>	11
АНАЛІЗ СТЕЙКХОЛДЕРІВ	18
ЦІЛІ ПОЛІТИКИ	22
ВАРІАНТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ	23
<i>Варіант 1. Збереження статус-кво</i>	23
<i>Варіант 2. Обмежувально-оптимізаційний</i>	24
<i>Варіант 3. Автономізаційний</i>	25
<i>Варіант 4. Адміністративно-дотаційний</i>	26
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ.....	28
<i>Позиції стейкхолдерів</i>	28
<i>Критерії вибору варіанту політики</i>	30
ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ	34

ПРОБЛЕМА ПОЛІТИКИ

В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, спостерігається значний розрив між навчальними досягненнями учнів з міської та сільської місцевості. Це свідчить про те, що діти з сільської місцевості мають гірший доступ до якісної освіти, адже гірші результати зовнішнього незалежного оцінювання як один з наслідків отриманих неякісних освітніх послуг у школі унеможливають їх вступ до кращих закладів вищої освіти чи стають перешкодою до вищої освіти загалом.

Метою державної політики у сфері освіти має бути забезпечення рівного доступу до якісної загальної середньої освіти для всіх громадян, незалежно від гендеру, місця народження, етносу, релігії, мови, рівня доходів та статків, інвалідності та інших персональних характеристик, що не залежать від волі людини.

На сьогоднішній день проблема нерівності навчальних досягнень учнів з міської та сільської місцевості є визнаною на рівні програми діяльності попереднього Уряду України. Крім того, питання нерівності є предметом багатьох досліджень, аналітичних звітів, публікацій у ЗМІ. Багато уваги в експертному середовищі приділяється й питанням ефективності використання коштів в сфері освіти, яка потребує значних інвестицій для реалізації амбітних цілей освітньої реформи, при цьому, багато нарікань викликає внутрішня ефективність системи, зокрема, в сільській місцевості.

Даний документ є спробою систематизувати прояви та причини проблеми нерівності навчальних результатів українських учнів з міст та сіл, проаналізувати позиції основних стейкхолдерів у даному питанні, а також розглянути декілька варіантів державної політики покращення якості освіти у сільській місцевості на основі вивчення досвіду інших країн.

Принцип рівного доступу до якісної освіти у цьому документі розглядається через призму забезпечення усім учням можливості для здобуття якісної освіти у будь-якій школі країни. Рівність в освіті (*equity in education*) у даному випадку розглядається в контексті забезпечення принципів справедливості та інклюзивності для кожного здобувача освіти, тобто мінімізацію впливу соціально-економічних та інших факторів, що не залежать від волі особи, на результати навчання учня та учениці (UNESCO, 2018)

За визначенням UNICEF (2000), якісна освіти складається з 5 взаємопов'язаних компонентів:

1. Здобувачі освіти є здоровими, добре харчуються, готові брати активну участь у навчанні та підтримуються у процесі навчання їх родинами та громадами;

2. Освітнє середовище є здоровим, безпечним, захисним та ґендерно-чутливим та забезпечує здобувачів належними ресурсами та засобами навчання;

3. Зміст, що відображається у відповідних навчальних програмах та матеріалах для здобуття основних навичок, особливо у сферах грамотності, математичних компетентностей та навичок для життя, а також знань у таких галузях, як гендер, здоров'я, харчування, профілактика ВІЛ / СНІДу та мир.

4. Процеси, за допомогою яких підготовлені вчителі використовують орієнтовані на дітей підходи до навчання у добре керованих класах та вміле оцінювання для фасилітації навчання та подолання нерівності.

5. Результати, що охоплюють знання, вміння та навички та пов'язані з національними освітніми цілями та позитивною участю у житті суспільства.

Всі п'ять чинників мають бути одночасно доступними для здобувачів освіти для отримання якісної освіти. Відповідно і для покращення якості освіти державна політика має передбачати позитивний вплив на всі перераховані компоненти. Для виміру ж якості освіти її результати екзаменуються за допомогою прозорих та вимірюваних інструментів.

На сьогоднішній день в Україні доступними є небагато інструментів, що дозволяють об'єктивно та неупереджено виміряти якість загальної середньої освіти та нерівність в освіті. З цією метою можливо застосувати два основних інструменти: динаміку результатів навчальних досягнень здобувачів освіти (для випускників старшої школи) та результати моніторингових досліджень якості освіти, що здійснюються на циклічній основі та дозволяють порівнювати якість у динаміці (для початкової та базової школи).

Результати навчальних досягнень

Основною формою контролю відповідності результатів навчання здобувачів освіти вимогам державних стандартів загальної середньої освіти є державна підсумкова атестація (ДПА). Її обов'язково проходять особи, які завершують здобуття початкової (у 4 класі), базової середньої (у 9 класі) та повної загальної середньої освіти (в 11 (12) класі), а також здобувають професійну (професійно-технічну) освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, крім осіб, які раніше здобули повну загальну середню освіту.

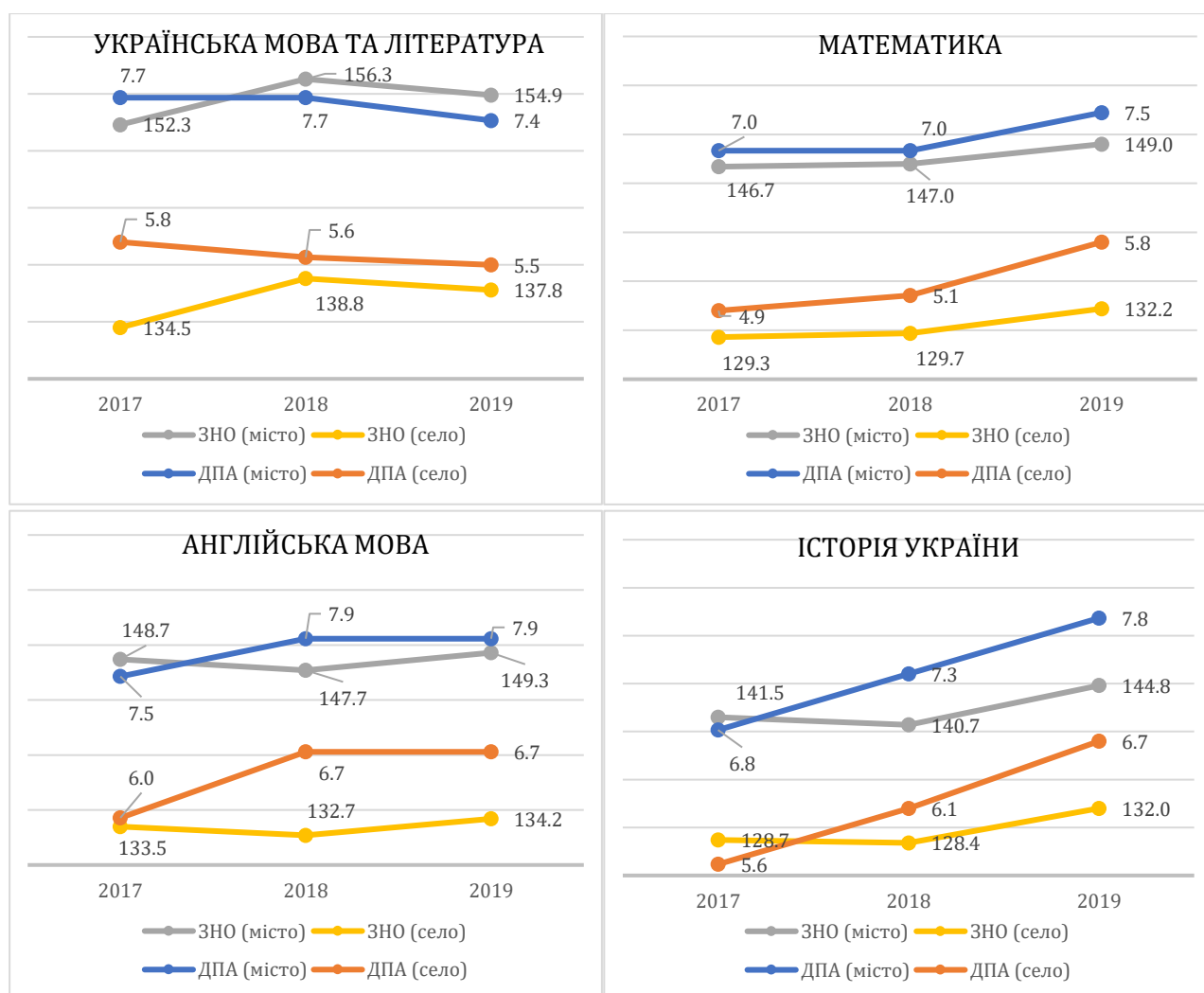
ДПА у 4 класі та 9 класі наразі проводиться безпосередньо педагогічними працівниками у закладах освіти, через що має суб'єктивний характер, відтак його результати не можуть слугувати виміром для якості освіти. На рівні старшої школи як оцінки за ДПА випускникам зараховуються результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з трьох навчальних предметів. Відповідно, результати ДПА для випускних класів заслуговують на більшу довіру та можуть бути використані для аналізу, при цьому доцільно порівнювати у динаміці результати ДПА та ЗНО разом.

Крім того, інструмент ЗНО за своєю природою не призначений для вимірювання якості освіти, а є інструментом забезпечення прав осіб на рівний

доступ до вищої освіти та оцінювання відповідності результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти, державним вимогам. Окрім власне рівня здобутих компетентностей в процесі навчання у школі, значний вплив на результати ЗНО мають різні соціально-економічні фактори, такі як освіта батьків, рівень доходів сім'ї тощо.

Проаналізуємо результати ЗНО з чотирьох навчальних предметів в розрізі балів учнів міської та сільської місцевості протягом 2017-2019 років. Оскільки об'єктом аналізу роботи є якість саме шкільної освіти, у вибірку включено тільки результати випускників закладів загальної середньої освіти відповідного року. Результати проілюстровано на графіку 1, побудованому за допомогою програми MS Excel.

Графік 1. Результати ЗНО та ДПА учнів міських та сільських шкіл, 2016-2019

Джерело: побудовано автором на основі даних OPENDATA Українського центру якості освіти – <https://zno.testportal.com.ua/opendata>

Суттєвий розрив в результатах ДПА та ЗНО учнів сільських та міських шкіл спостерігається за підсумками кожного року. Найбільша різниця – в балах з

української мови та літератури (17,1 бал ЗНО та 1,9 бали ДПА у 2019 році), найменший – з історії України (12,8 балів ЗНО та 1,1 бали ДПА у 2019 році).

Слід відмітити, що розрив результатів ЗНО протягом трьох років має динаміку до повільного скорочення з української мови (з 17,8 до 17,1 балів) та математики (з 17,4 до 16,8 балів). При цьому різниця між результатами ДПА з української мови не змінилася (1,9 балів у 2017 та 2019), в той час як з математики – зменшилася (з 2,1 до 1,7 балів).

Що стосується розриву у результатах ЗНО з англійської мови та історії України, протягом трьох останніх років він залишається фактично незмінним – 15,1 з англійської та 12,8 з історії України. В цей час різниця в результатах ДПА незначно скоротилася – з 1,5 до 1,2 балів з англійської мови та з 1,2 до 1,1 з історії України.

Для аналізу нерівності у навчальних досягненнях учнів сільської та міської місцевості доцільно також порівняти частку учасників, які не подолали поріг склав/не склав та частку учасників, які продемонстрували високий рівень результатів у 2019 році (табл. 1).

Таблиця 1. Деякі дані щодо результатів ЗНО та ДПА учнів міських та сільських шкіл, 2016-2019 рр.								
Предмет/ місцевість	Українська мова та література		Математика		Історія України		Англійська мова	
	ДПА	ЗНО	ДПА	ЗНО	ДПА	ЗНО	ДПА	ЗНО
Частка учасників, які не подолали поріг склав/ не склав, 2019 рік								
<i>місто</i>	5,9%	4,7%	4,4%	7,8%	0,7%	5,5%	5,7%	9,0%
<i>село</i>	22,7%	18,3%	15,5%	22,4%	3,2%	17,2 %	13,6%	21,7%
Частка учасників, які продемонстрували високий рівень результатів (180-200 балів ЗНО, 10-12 балів ДПА), 2019 рік								
<i>місто</i>	23,5%	19,2%	21,9%	11,7%	20,0%	7,1%	29,8%	13,2%
<i>село</i>	7,2%	5,8%	6,0%	1,9%	6,7%	1,8%	14,2%	3,2%

Джерело: побудовано автором на основі даних OPENDATA Українського центру якості освіти – <https://zno.testportal.com.ua/opendata>

Частка осіб, які не подолали мінімальний поріг є в 3-4 рази вищою для випускників закладів освіти сільської місцевості порівняно з міськими. Наприклад, 7,8% учасників ЗНО з математики з міст не набирають необхідний мінімум балів, в той час як з сіл відповідний поріг не долають 22,4% учасників.

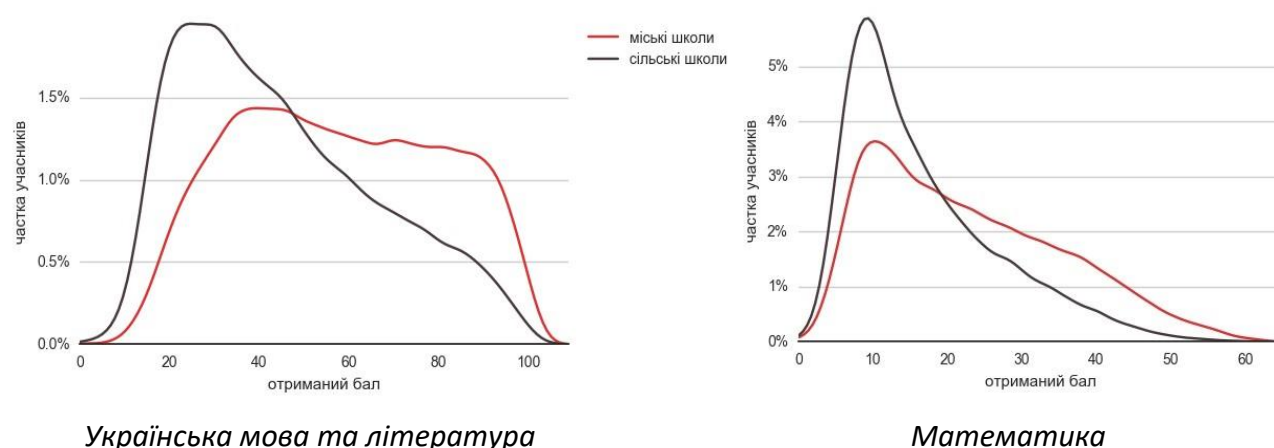
З іншого боку, серед учасників ЗНО з міської місцевості 11,7% продемонстрували високий рівень результатів ЗНО з математики, в той час як з сільської місцевості таких учасників лише 1,9%.

Диспропорція у результатах навчання учнів з сільської та міської місцевості не є новим явищем. У 2015 році було проведено аналіз впливу типу закладу освіти та місця проживання на середній бал зовнішнього незалежного оцінювання 2013 та 2014 роки. Дослідники прийшли до висновку, що для всіх типів шкіл

спостерігаються відмінності середнього балу ЗНО залежно від місця їх розташування. У місті Києві середні бали ЗНО є найвищими для усіх типів шкіл, в той час у сільських закладах результати є найнижчими. З кожним типом місцевості (Київ, обласний центр, місто, селище міського типу, село) середній бал поступово зменшується. Автори так концептуалізують проблему нерівності в українській освіті: «після завершення процесу здобуття загальної середньої освіти спостерігаємо начебто рівні стартові умови переходу до вищої освіти за результатами ЗНО, проте застосовані до молодих людей, які тривалий час перебували в нерівних умовах здобуття освіти середньої, що не могло не позначитися на їхніх освітніх досягненнях» (Мулявка & Оксамитна, 2015, с. 12).

У 2016 році у дослідженні аналітичного центру CEDOS (2016) здійснено детальний аналіз результатів ЗНО випускників, причому в масив даних враховано результати тих учасників тестування, що не набрали необхідну кількість балів для подолання прохідного мінімуму (аналізуються бали, не переведені у 200-бальну або 12-бальну шкалу). Результати дослідження представлені на рис. 1.

Рис. 1. Розподіл учнів міських та сільських шкіл за результатами ЗНО-2016

Джерело: CEDOS, 2016

Окрім розриву між результатами випускників міської та сільської місцевості, виявлено ще більший розрив між учнями «елітних» (гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл) та інших, «звичайних» закладів освіти. Оскільки абсолютна більшість «елітних» шкіл знаходяться у містах, тип населеного пункту та тип навчального закладу є тісно взаємопов'язаними факторами, що впливають на результат. В «елітних» закладах також виявилася менше нерівність всередині закладу – розподіл результатів ЗНО їх випускників є більш рівномірним.

Хоча результати ЗНО і є об'єктивним мірилом навчальних досягнень учнів за підсумками здобуття загальної середньої освіти, це тестування все ж таки є скоріше інструментом для оцінювання випускників при вступі у заклад вищої освіти, аніж засобом виміру якості освіти. Для здійснення останнього доцільно розглянути результати порівняльних досліджень, зокрема, PISA.

Результати моніторингових досліджень якості освіти

Ще одним валідним джерелом інформації для аналізу нерівності у навчальних досягненнях учнів сільської та міської місцевості є результати порівняльних досліджень.

У 2018 році Україна вперше долучилася до участі у основному етапі міжнародного дослідження якості освіти PISA, що вважається одним із найбільш авторитетних джерел інформації про середню освіту у світі, а його результати слугують основою для формування та оцінки освітньої політики багатьох країн світу. Започатковане у 1990 році, на сьогодні у дослідженні беруть участь понад 80 країн.

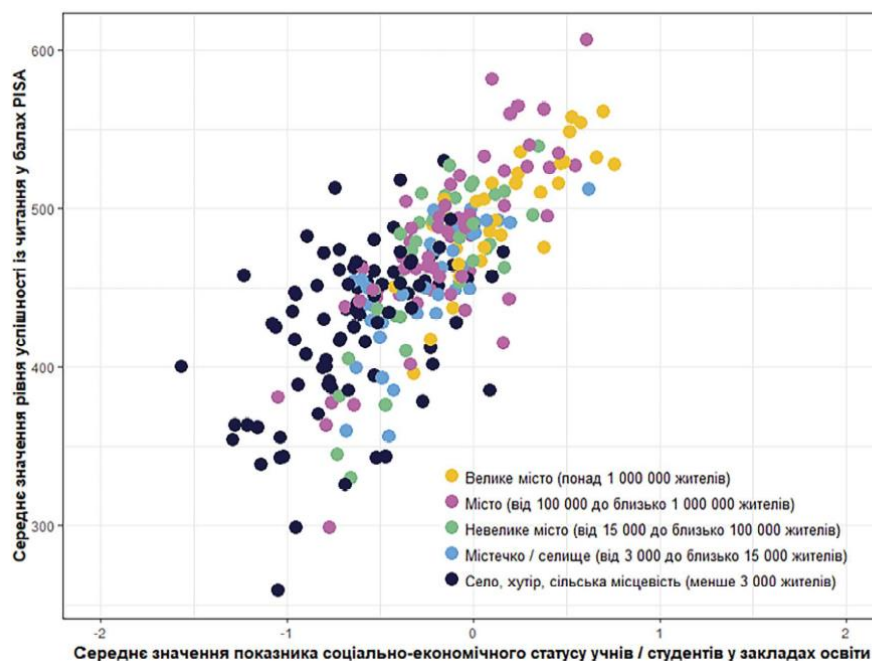
Результати PISA-2018 для України дають змогу отримати детальну інформацію про результати навчальних досягнень українських 15-річних підлітків у таких галузях, як читання, математика та природничо-наукові дисципліни, а також дізнатися про чинники, від яких залежить рівень читацької, математичної та природничо-наукової грамотності українських учнів та студентів. Остаточна репрезентативна вибірка дослідження склала 5998 учнів та студентів, що включає 15-річних учнів шкіл та студентів закладів професійно-технічної та вищої освіти, що здобувають повну загальну середню освіту.

PISA-2018 демонструє значну різницю між успішністю дітей залежно від типу місцевості (УЦОЯО, 2019). Наприклад, середній бал у читанні учнів та студентів з великих міст складає 499,4, в той час як учнів з сільської місцевості – 420,6 балів. За методологією дослідження, така різниця відповідає 2,5 рокам навчання. При цьому різниця середніх балів тих учнів та студентів, що проживають в невеликих містах та селищах є не суттєвою – 463,7 та 456,9 відповідно. Істотно ж відрізняються від однолітків з населених пунктів інших типів результати тих учнів, що навчаються саме у сільській місцевості.

Схожою є ситуація із успішністю учнів та студентів із математики та природничо-наукових дисциплін, де спостерігається ще більший розрив між успішністю підлітків із великих міст та сільської місцевості. Наприклад, середній бал із математики в учнів та студентів у великих містах – 494,1, а в сільській місцевості – 408,1, що за методологією дослідження складає близько 3 років навчання.

Дослідження виявило таку загальну залежність між рівнем успішності із читання закладів освіти та соціально-економічним статусом: заклади освіти у сільській місцевості мають і низькі показники соціально-економічного статусу учнів та студентів, і нижчі бали успішності, порівняно із закладами освіти, що розташовані у великих містах. Тобто, такий нерівномірний розподіл навчальних досягнень значною мірою обумовлений різним соціально-економічним статусом учнів із сільської місцевості та учнів у великих містах (рис. 2).

Рис. 2. Залежність між рівнем успішності із читання та соціально-економічним статусом учнів та студентів у закладах освіти

Джерело: Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018

Розглянувши прояви нерівності на рівні старшої школи (результати ЗНО та ДПА) та базової школи (результати PISA-2018), доцільно доповнити аналіз порівнянням успішності учнів з різних типів місцевості на рівні початкової школи. Єдиним релевантним джерелом інформації для цього може слугувати моніторингове дослідження якості початкової освіти (МДЯПО) «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи», перший цикл якого було проведено Українським центром якості освіти у 2018 році, а в подальшому планується його проведення кожні два роки.

Дослідження виявило існування залежності між типом місцевості, в якій розташовано заклад та результатами навчальних досягнень (або сформованістю компетентностей) учнів початкових класів, що в них навчаються. Найкращі результати за методологією дослідження мають учні у містах обласного підпорядкування, найгірші – учні сіл, що також свідчить про наявні дисбаланси у рівності доступу до якісної освіти вже на її початковому рівні (МДЯПО, 2019)

Місце розташування школи	Місто обласного підпорядкування	Місто в районі	Селище	Село
Математика	208,9 бали	203,1 бала	197,6 бали	190,3 бали
Читання	207,7 бали	193,9 бали	198,9 бали	189,8 бали

Джерело: Складено автором на основі МДЯПО, 2019

Ще один вартий уваги висновок МДЯПО стосується розміру школи: учні малих шкіл (від 7 до 15 учнів у паралелі) отримали нижчі бали як з математики, так і з читання порівняно з учнями більших шкіл (більше 15 учнів у паралелі четвертих класів): з математики – 189 балів проти 204 балів, з читання – 189,9 балів проти 202,8 балів.

Отже, проведений аналіз проблеми свідчить про нерівність доступу до якісної загальної середньої освіти на всіх її рівнях: початкової, базової та старшої. Проблема стосується всієї системи шкільної освіти, а в процесі навчання та переходу з одного рівня освіти на інший лише поглиблюється. Тобто, нерівний доступ до якісної освіти не тільки не усувається, а навпаки посилюється протягом навчання. В результаті, рівні умови переходу до здобуття вищої освіти застосовуються для учнів, що перебували в умовах нерівності навчаючись у школах в різних типах місцевості.

Аналіз причин проблеми

Для пошуку ефективних шляхів розв'язання проблеми нерівності доступу до якісної освіти, необхідно визначити конкретні причини, що спричиняють її виникнення.

Очевидно, що відмінності у соціально-економічному статусі учнів мають значний вплив на різницю у їх навчальних досягненнях у міській та сільській місцевості. За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України Держстату, у III кварталі 2019 року середній рівень середньодушових еквівалентних грошових доходів у міській місцевості складав 5839,68 грн, в той час як в сільській місцевості – 4902,88 грн, або на 16% менше, що відповідним чином відображається і на результати навчальних досягнень учнів. Крім того, в країнах з більшою нерівністю компетентностей спостерігається сильніший вплив батьків на компетентності їх дітей (Шлейхер, 2018). Тобто, якщо на сільських територіях ті чи інші компетентності менш рівномірно розподілені серед дорослого населення, є висока ймовірність того, що діти не будуть володіти кращими компетентностями за батьків, а отже соціальна нерівність з часом тільки посилюватиметься.

Проте, результати PISA щоразу демонструють, що соціально-економічні фактори пояснюють таку різницю лише частково. Навіть якщо усунути фактор соціально-економічного становища, різниця в успішності учнів все одно залишиться значною (Шлейхер, 2018). Оскільки дана робота спрямована на формування рекомендацій для освітніх полісі-мейкерів, пропонуємо детальніше розглянути ті причини нерівності, на які можна впливати через інструменти освітньої політики.

Серед причин гіршого доступу учнів з сільської місцевості до якісної загальної середньої освіти порівняно з учнями з міської місцевості можна виділити наступні:

1. Гірше охоплення дошкільною освітою.

Здобуття дошкільної освіти є вкрай важливим для дітей відповідного віку, оскільки створює сприятливі умови для формування необхідних базових якостей особистості, компетентностей, вмінь та навичок, що забезпечує підґрунтя для подальшого успіху дитини, її гармонійного розвитку та плавного переходу до здобуття наступного рівня освіти (Програма діяльності Кабінету Міністрів України, 2019). Дані порівняльних досліджень PISA демонструють, що 15-річні учні, які отримали дошкільну освіту мають кращі результати з математики порівняно з однолітками, які не відвідували дошкільних занять (OECD, 2013). На рівні систем освіти всіх країн-учасниць PISA також виявлено зв'язок між часткою учнів, які здобували дошкільну освіту протягом більш як 1 року, та загальними результатами країни з математики.

В Україні ж більше половини дітей у сільській місцевості взагалі не має доступу до дошкільної освіти. За даними Держстату, у 2018 році показник охоплення закладами дошкільної освіти дітей віком від 1 до 6 років у сільській місцевості складав лише 41%, в той час як у міській місцевості – 68%. Хоча закони України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту» гарантують обов'язкове охоплення дошкільною освітою дітей старшого дошкільного віку, на практиці ця норма не дотримується.

2. Обмежений доступ до позашкільної освіти

Позашкільні активності, такі як гуртки, спортивні та дебатні клуби, музичні групи та оркестри можуть покращити когнитивні та некогнитивні компетентності школярів. Такі навички як наполегливість, незалежність, вміння дотримуватися інструкцій, працювати в групах, розуміння владних відносин та здатність бути на одній хвилі з однолітками необхідні учням для досягнення успіху в школі та поза нею (OECD, 2013). Крім того, у глобальному вимірі ті шкільні системи, в яких школи спроможні запропонувати більш креативні позашкільні активності, мають тенденцію до кращих результатів їх учнів у математиці (OECD, 2013). Результати МДЯПО також демонструють певний позитивний зв'язок між успішністю учнів початкової школи в Україні із читання та математики та фактом відвідування ними гуртків та спортивних секцій у позашкільний час.

За даними Інституту освітньої аналітики (2019) у 2019/2020 навчальному році гуртки та секції наявні лише у 73% сільських закладів загальної середньої освіти, в той час як для міських закладів цей показник складає 87%. Крім того, охоплення дітей у сільській місцевості закладами позашкільної освіти (спортивні школи, клуби, оздоровчі заклади) є значно меншим за міську місцевість – із 1382

існуючих закладів позашкільної освіти лише 117 закладів (або 8,5%) знаходяться у сільській місцевості.

3. Менше можливостей для професійного розвитку вчителів.

Порівняльний огляд практик управління школами, проведений OECD (Pont et al., 2008), одним з чотирьох ключових факторів ефективного управління визначив підтримку, оцінку та розвиток якості викладання, а саме просування командної роботи та культури співпраці серед вчителів, залучення до моніторингу та роботи вчителів, а також сприяти підвищенню їх кваліфікації. Існує певний зв'язок між спроможністю педагогічних працівників до самовдосконалення та розвитком їх лідерських здібностей – якщо вчителі можуть запроваджувати зміни та інновації у роботу, вони відчують себе більш впевненими, що зміцнює їх професійний статус та моральний дух (Шлейхер, 2018). Це відповідним чином відображається і на якості викладання. Крім того, важливим елементом високої якості викладання є мережування вчителів, обмін досвідом та кращими практиками всередині педагогічних колективів.

Проведене у 2017 році Всеукраїнське моніторингове опитування викладання та навчання серед директорів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (Щудло та ін., 2018) дозволило зробити висновок про недостатній рівень поширення практик співпраці вчителів з метою спільного навчання, проєктної роботи та надання зворотного зв'язку. Зокрема у сільських школах через малий розмір класів один вчитель часто змушений викладати декілька предметів, що призводить до втрати якості викладання та професійного вигорання вчителя. Крім того, педагоги сільських шкіл більше потерпають від професійної ізоляції, менше спілкуються між собою в позанавчальний час, відчують менше здорової конкуренції, що впливає на їх низьку мотивацію та відсутність стимулів до професійного розвитку.

4. Гірший доступ до профільного навчання та поглибленого вивчення предметів.

Профільне навчання та поглиблене вивчення окремих предметів дає змогу учням краще вивчити певні предмети відповідно до їх вподобань чи планів щодо подальшого навчання на певній спеціальності у закладах вищої освіти. В Україні профільне навчання запроваджено для учнів старшої школи, в той час як поглиблене вивчення окремих предметів, наприклад, іноземної мови, передбачене на всіх рівнях шкільної освіти, починаючи з другого класу.

За даними Інституту освітньої аналітики на початок 2018/2019 навчального року профільне навчання охоплювало 343896 учнів у міській місцевості (12% від загальної кількості учнів у міській місцевості) та 80030 учнів у сільській місцевості (6,8% від їх загальної кількості). Крім того, серед загальної кількості учнів, що поглиблено вивчають окремі предмети, учні сільської місцевості становлять лише 5%. Існування більшої кількості класів із поглибленим вивченням предметів значною мірою можна пояснити великим

розміром міських шкіл, наявності в них достатньої кількості вчителів та учнів для організації створення спеціалізованих класів (CEDOS, 2015).

5. Брак та неефективне використання ресурсів.

Брак ресурсів для сільських шкіл тісно пов'язаний із надмірною та неефективною мережею закладів загальної середньої освіти в Україні, що не відповідає потребам країни. За даними Держстату, за роки незалежності – з 1990 по 2019 рік – кількість учнів в українських школах скоротилася на 43,3%, кількість закладів – на 28,9%, тоді як кількість вчителів зменшилася лише на 17,9%. Це призводить до розсіювання ресурсів та неефективного використання коштів державного та місцевого бюджетів на утримання такої мережі.

Обмеженість ресурсів змусила уряд в останні роки реалізовувати політику концентрації коштів, що виділяються з державного бюджету на розбудову сучасного, безпечного та інклюзивного освітнього середовища, у великих та опорних закладах. Крім того, території з великою кількістю малокомплектних шкіл отримують за формульним розрахунком менші обсяги освітньої субвенції на фінансування заробітних плат педагогів, що часто призводить до зменшення надбавок та доплат вчителям до їх мінімально допустимих розмірів. За даними Державної інформаційної системи освіти (ІТС «ДІСО»), з 2279 шкіл, в яких навчаються менше 50 учнів, 97,5% знаходяться у сільській місцевості. Відповідно, саме сільські заклади освіти найбільше відчувають брак ресурсів та можуть менш ефективно їх використовувати порівняно з великими міськими закладами.

6. Різна спроможність до управління освітою на місцях.

Оскільки засновниками комунальних закладів загальної середньої освіти на сьогоднішній день є органи місцевого самоврядування, їх адміністративна спроможність до керування та підвищення ефективності місцевої системи освіти також значно впливає на навчальні досягнення учнів. Наприклад, раціональна організація шкільної мережі, відсутність малокомплектних шкіл, організація підвезення та харчування учнів, конкурсний принцип призначення директорів, підтримка підвищення кваліфікації вчителів може позитивно відобразитися і на результатах навчання учнів в таких адміністративно-територіальних одиницях.

В результаті за рахунок ефективнішого управління шкільною системою учні на одній території можуть показувати кращі результати навчання за учнів іншої території за умови отримання однакового обсягу коштів, наприклад, освітньої субвенції з державного бюджету. За наявності оптимальної мережі місцева влада може виплачувати заробітну плату педагогам на своїй території у максимальному розмірі, а великі за кількістю учнів школи в першу чергу отримують від держави ресурси на розбудову сучасного освітнього середовища.

Для доведення цієї тези порівняємо результати навчальних досягнень випускників шкіл на двох співставних сільських територіях – Засульській сільській об'єднаній територіальній громаді (Полтавська область) та Оратівського району (Вінницька області). Відповідні місцеві бюджети отримали

ідентичну суму освітньої субвенції з державного бюджету у 2019 році на виплату заробітних плат педагогам та мають практично однакову кількість учнів та закладів старшої школи, випускники яких складають ЗНО (таблиця 3).

Таблиця 3. Порівняння навчальних результатів випускників шкіл в окремих адміністративно-територіальних одиницях України у 2019 році		
	Засульська ОТГ Полтавської області	Оратівський район Вінницької області
Загальна кількість учнів	1304	1224
Середня кількість учнів в одному класі	15,0	10,2
Загальна кількість закладів, що мають старшу школу у своєму складі (10-11 класи)	7	8
Обсяг освітньої субвенції з державного бюджету у 2019 році, тис. грн	32 187,2	32 213,3
Обсяг освітньої субвенції на одного учня у 2019 році, грн	24458	25485
ЗНО-2019 з української мови та літератури		
Кількість випускників, що взяли участь у тестуванні, осіб	74	59
Відсоток учасників, що не подолали мінімальний поріг, %	1,4%	11,9%
Відсоток учасників, які отримали бал від 180 до 200, %	14,9%	0%
ЗНО-2019 з математики		
Кількість осіб, що взяли участь у тестуванні, осіб	33	27
Відсоток учасників, що не подолали мінімальний поріг, %	3%	14,8%
Відсоток учасників, які отримали бал від 180 до 200, %	12,1%	0%

Джерело: побудовано автором на основі даних МОН та УЦОЯО (Регіональні дані ЗНО-2019)

Тобто, маючи однакові стартові фінансові умови та аналогічні показники щодо кількості учнів, місцева влада на цих двох територіях з різною ефективністю може управляти освітою у своїх школах. Так, середній розмір класів у Засульській ОТГ складає 15 учнів, при цьому ЗНО з української мови та математики не подолали лише 1,4% та 3% випускників відповідно. При цьому 14,9% та 12,1% випускників отримали високі бали (180-200) з цих предметів. Середній розмір класів в закладах Оратівського району складає 10,2 учнів, ЗНО з української мови не подолали 11,9% випускників, з математики – 14,8%. При цьому жоден випускник не отримав високих балів з цих двох предметів.

7. Малий розмір шкіл та класів у сільській місцевості.

Усталений у суспільстві стереотип дає підстави вважати, що менші за розміром класи призводять до кращих результатів навчання, адже в таких класах

вчителі зможуть приділяти більше уваги кожному учню та учениці, а також краще відповідати на індивідуальні освітні потреби учнів. Проте, результати зовнішнього незалежного оцінювання, а також міжнародних та національних порівняльних досліджень для України свідчать: малі класи не тільки не впливають на якість освіти позитивно, скоріше навпаки – призводять до погіршення результатів навчання.

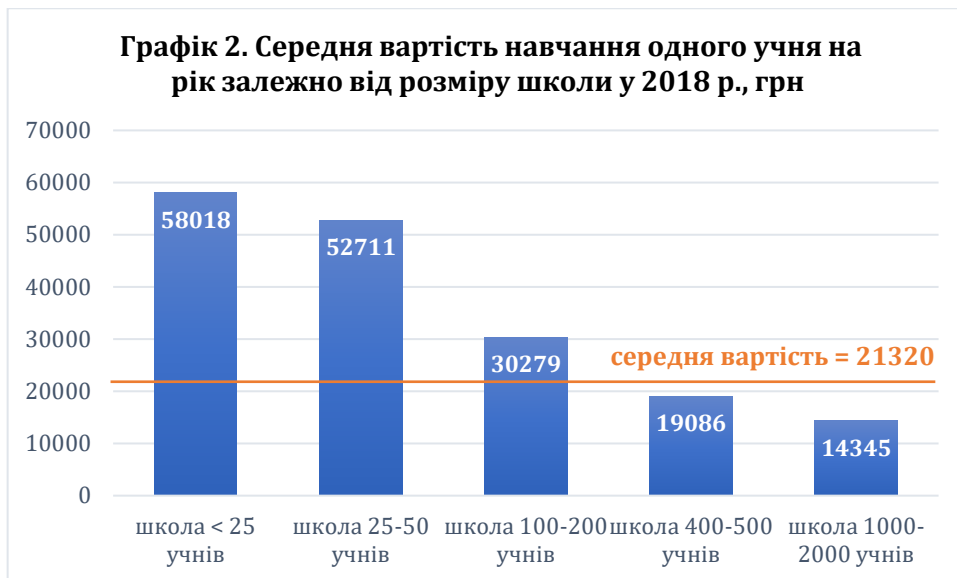
При цьому більшість проведених досліджень щодо впливу розміру класів та шкіл на навчальні результати прийшли до висновку, що ці показники або незначною мірою впливає на результати, або є взагалі незначущими змінними. Цей висновок для України підтвердило й спільне дослідження експертів Світового банку та Київської школи економіки (Couré et al., 2011) автори якого прийшли на основі даних ЗНО-2010 та аналізу шкільної мережі прийшли до висновку, що для України збільшення розміру школи має незначний позитивний ефект, а збільшення розміру класів практично не впливає на успішність учнів.

Проте результати PISA доводять, що малокомплектні школи зазвичай відчувають ресурсну та кадрову незабезпеченість: нестачу якісних вчителів, навальних матеріалів та інфраструктурного забезпечення.

Керівник програми PISA Андреас Шлейхер в своїй роботі «Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття» зазначає: «Виступати за менші класи політично вигідно, але немає міжнародних даних, які б доводили, що зменшити розмір класів – найкращий спосіб поліпшити результати. Навпаки, менші класи часто забирають фінансування, яке було б доцільніше витратити деінде, наприклад, на вищу заробітну плату для вчителів. Найуспішніші освітні системи згідно з PISA зазвичай надають пріоритет якості викладання, а не розміру класів» (Шлейхер, 2018, с. 78).

При цьому вартість одного учня, що включає кошти державного та місцевих бюджетів, що здобуває освіту у малокомплектному закладі є в значно вищою за учня з великого міського закладу (графік 2, побудований у програмі MS Excel). Як демонструють попередні розділи цього дослідження, позитивний зв'язок між вартістю навчання одного учня та навчальних результатів відсутній.

В окремих випадках різниця у вартості навчання одного учня на рік може складати десятки разів. Наприклад, сукупні видатки з державного та місцевих бюджетів у *Височанському НВО «ЗОШ I-III ступенів – дитячий садок» Тетіївської районної ради Київської області* в 2018 році склали 135 830 грн на учня. При цьому у 2019 році 37,50% випускників цього закладу не подолали мінімальний поріг ЗНО з української мови та літератури, 33,3% – з математики, 37,5% – з історії України. В той же час у *Житомирській загальноосвітній школі I-III ступенів №14* сукупні видатки склали лише 9 330 грн на учня (в 14,6 разів менше), проте лише 3,7% випускників не подолали поріг ЗНО з української мови та літератури, 0% - з математики, 10% - з історії України.

Джерело: побудовано автором на основі даних дашборду «Видатки на освіту-2018» Міністерства фінансів України – <https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education>

Малий розмір класів та шкіл у сільській місцевості тісно пов'язаний із іншими причинами гірших результатів учнів. Через малий розмір сільських шкіл в них не організовується позаурочна активність для учнів, вчителі викладають одночасно декілька предметів, що призводить до втрати якості, учні не мають доступу до профільного навчання та поглибленого вивчення окремих предметів, а обмежені бюджетні ресурси використовуються неефективно через надмірну кількість закладів та вчителів, що призводить до неможливості підвищення заробітних плат педагогам та створення сучасного освітнього середовища одночасно в усіх закладах. В результаті, учні сільських шкіл мають гірший доступ до якісної освіти порівняно з учнями міських закладів.

Таким чином, проблема нерівності в освіті за типом місцевості має загальнонаціональний масштаб, оскільки стосується всіх без винятку областей України, є гострою, враховуючи величину розриву між сільськими та міськими учнями за різними індикаторами, та має протягом декількох років нейтральну динаміку у часі, тобто поточних зусиль центрального уряду та місцевої влади недостатньої для подолання нерівності.

На проблему нерівності значною мірою впливають фактори структурної неефективності системи освіти у сільській місцевості – фінансування з державного та місцевих бюджетів безлічі малих за кількістю учнів шкіл призводить до розсіювання обмежених ресурсів. Від цього страждає якість освіти у таких закладах.

АНАЛІЗ СТЕЙКХОЛДЕРІВ

Державна політика у сфері освіти завжди має широке коло стейкхолдерів, оскільки протягом життя з системою освіти в більшій чи меншій мірі стикаються відношення всі жителі країни. Відповідно і будь-які заходи та ініціативи освітньої політики будуть мати широкий дискурс у суспільстві, від результатів якого може залежати їх успіх або провал. В контексті описаної вище проблеми та її основних причин, доцільно виділити наступні групи стейкхолдерів:

1. Уряд (Кабінет Міністрів України). Проблема нерівності у результатах навчання учнів з сільської та міської місцевості була офіційно закріплена у Програмі діяльності попереднього Уряду. Зокрема, одним з трьох показників ефективності політики щодо досягнення цілі 1.2 у сфері освіти і науки «Випускники школи є самодостатніми, творчими та креативними особистостями, які мають ґрунтовні знання та володіють компетентностями, що потрібні у сучасному світі» визначено зменшення різниці у навчальних досягненнях випускників шкіл у сільській та міській місцевості за рахунок підвищення якості навчання у сільській місцевості.

Екс-Прем'єр-міністр України Олексій Гончарук неодноразово публічно звертав увагу на проблему нерівності у шкільній освіті. Наприклад, в інтерв'ю РБК-Україна¹ він назвав результати PISA-2018 щодо відставання успішності учнів з сіл від їх однолітків з міст «жахливими речами», що «фокусують» уряд. Крім того, Прем'єр наголосив на необхідності оптимізації мережі шкіл: «...не для того, щоб зекономити, а для того, щоб дати дітям нормальну освіту. Історія з малокомплектними школами непопулярна, але, з іншого боку, там крадуть у дітей майбутнє».

Кабінет Міністрів України своїми нормативно-правовими актами може затверджувати вимоги до формування мережі шкіл, умови оплати праці вчителів, напрями розподілу коштів на освітню реформу, тощо. При цьому вплив уряду на формування шкільної мережі є дещо обмежений, адже засновниками та власниками майна комунальних закладів загальної середньої освіти є органи місцевого самоврядування.

Оскільки Програма діяльності нового Уряду Дениса Шмигала на сьогоднішній день не сформована, вважаємо що Кабінет Міністрів України має високий рівень впливовості та високий рівень зацікавленості у вирішенні проблеми нерівності.

2. Міністерство освіти і науки формує державну політику у сфері освіти, зокрема, розробляє та подає на розгляд Кабінету Міністрів України нормативно-правові акти у сфері освіти, визначає умови оплати праці вчителів та вимоги до їх кваліфікації, визначає критерії розподілу визначених у державному

¹ <https://www.rbc.ua/ukr/news/aleksey-goncharuk-ponimayut-moratoriy-prodazhu-1575652936.html>

бюджеті коштів на освіту. Безпосередній вплив МОН на мережу шкіл обмежується нормативними та комунікаційними інструментами, адже рішення щодо відкриття, ліквідації чи реорганізації шкіл приймаються виключно їх засновниками – органами місцевого самоврядування. Вирішення проблеми нерівності в освіті за типом місцевості закріплена за МОН у Програмі діяльності попереднього Кабінету Міністрів України. Крім того, у своїх публічних заявах экс-Міністерка освіти і науки Ганна Новосад постійно звертає увагу на проблему низької якості освіти у малих школах та наголошує на необхідності оптимізації мережі малокомплектних шкіл у сільській місцевості^{2,3}.

МОН має достатньо високу впливовість та високу зацікавленість у вирішенні проблеми.

3. Інші міністерства. Покращення якості освіти у сільській місцевості неможливе без забезпечення належної дорожньої інфраструктури (сфера повноважень Міністерства інфраструктури), забезпечення всіх шкіл швидкісним доступом до мережі Інтернет (сфера повноважень Міністерства цифрової трансформації) та належного фінансування заходів, спрямованих на підвищення якості освіти у сільських закладах (великий вплив на визначення пріоритетів при формуванні державного бюджету має Міністерство фінансів).

Таким чином, інші міністерства мають велику впливовість, але низьку зацікавленість у вирішенні проблеми, оскільки освіта не є безпосереднім предметом їх політики.

4. Засновники закладів загальної середньої освіти (міські, районні ради, ради об'єднаних територіальних громад). Мають високу впливовість на формування мережі шкіл, розподіл між конкретними закладами коштів державних субвенцій, визначення розміру заробітних плат вчителів (наприклад, шляхом встановлення розміру надбавки за престижність, що може сягати від 5% до 30% посадового окладу). З іншого боку, підвищення якості освіти у сільській місцевості може потребувати прийняття непопулярних рішень, як то закриття малих шкіл та скорочення частини вчителів. Особливо гостро це проявляється напередодні місцевих виборів, що відбудуться в Україні у 2020 році. Наприклад, за даними Інституту освітньої аналітики, у 2017 році порівняно з 2016 було закрито 668 шкіл по країні, у 2018 році – 639 шкіл, у 2019 році – лише 335 шкіл. Аналогічна ситуація спостерігалася у Польщі в період місцевих виборів 2010 року (Herczyński & Sobotka, 2014). Ця група в поточних умовах може виступати **вето-гравцем** для політики покращення якості освіти у сільській місцевості.

Тобто, засновники закладів загальної середньої освіти мають високий вплив, проте, на даний момент, низьку зацікавленість у вирішенні проблеми.

5. Управління (відділи) освіти на місцях доцільно виділити як окрему групу стейкхолдерів, оскільки, як показує практика, працівники місцевих органів

² <https://osvita.ua/school/66091/>

³ <https://vseosvita.ua/news/hanna-novosad-pro-zakryttia-malokomplektnykh-shkil-5184.html>

управління освітою часто розуміють, що неефективна шкільна мережа на їх території негативно впливає на якість освітніх послуг та надають на розгляд засновника пропозиції щодо її оптимізації, які часто не підтримуються по політичним причинам, оскільки такі рішення є дуже непопулярними.

Вважаємо, що ця група має низьку впливовість, однак достатньо високу зацікавленість у вирішенні проблеми.

6. Вчителі та інші педагогічні працівники сільських шкіл всередині групи стейкхолдерів можуть мати різні інтереси щодо проблеми нерівності, тому доцільно розглянути цю групу на основі позиції **Профспілки працівників освіти і науки України**, яка об'єднує понад 1,5 млн членів по всій країні. Профспілка захищає інтереси педагогів, відповідно має низький інтерес до вирішення проблем учнів, проте активно виступає проти будь-яких заходів, що спрямовані на внутрішнє підвищення ефективності системи в цілому, зокрема тих, що можуть призвести до скорочення частини вчителів чи збільшення їх робочого навантаження з 18 до 20 годин⁴. Крім того, Профспілка здатна мобілізувати велику кількість педагогів на протестні рухи та може ефективно впливати на суспільну думку, в тому числі у педагогічних колах, навколо тих чи інших політичних рішень⁵.

Вчителі та їх профспілка мають високу впливовість на проблему, а також своєю позицією щодо захисту прав всіх педагогів активно протистояють її вирішенню, що свідчить про високу «від'ємну» зацікавленість цієї групи.

7. Керівники закладів загальної середньої освіти (директори шкіл) наразі мають досить обмежений вплив на навчальний процес та розподіл наявних ресурсів всередині закладів через відсутність у шкіл реальної фінансової та організаційної автономії. Крім того, директори сільських шкіл, які перш за все зачіпає проблема нерівності, не мають прямих стимулів до покращення якості освіти у своїх закладах, натомість будуть змушені прикладати більше зусиль для реалізації окремих ініціатив для покращення якості освіти у сільських школах, а також можуть втратити роботу у разі реорганізації школи. З іншого боку, керівники здебільшого формують кадрову політику закладів, приймають на роботу вчителів, впливають на підвищення їх кваліфікації, встановлюють розмір окремих надбавок та доплат вчителям у межах фонду оплати праці.

В цілому, керівники закладів на сьогоднішній день мають відносно низьку впливовість та низьку зацікавленість щодо проблеми низької якості освіти у сільській місцевості.

8. Учні з сільської місцевості та їх батьки мають прагнути до більш якісної шкільної освіти, що розширить їх доступ до вищої освіти та дозволить отримувати більш конкурентну заробітну плату у майбутньому. Через порівняно низький рівень доходів та меншу розвинутість ринку репетиторських послуг в

⁴ <https://pon.org.ua/novyny/7244-profspilka-poperedzhaye-kozhen-10-vchitel-mozhe-buti-skorochenyi.html>

⁵ <https://pon.org.ua/novyny/7419-zavtra-akcyia-protestu-profsplok.html>

сільській місцевості, батьки учнів здебільшого не користуються послугами репетиторів, що могло б покращити навчальні результати їх дітей. Проте, через великі відстані та відсутності транспортної інфраструктури учні в селах не мають вибору місця навчання та змушені здобувати загальну середню освіту у найбільш територіально-доступному закладі.

Учні з сільської місцевості та їх батьки мають високу зацікавленість щодо проблеми нерівності, проте низьку впливовість на неї.

Позиції стейкхолдерів консолідовано представлені у таблиці 4.

Таблиця 4. Позиції ключових зацікавлених сторін щодо проблеми нерівності		
	Впливовість	Зацікавленість
Уряд (КМУ)	висока	невизначена
Міністерство освіти і науки	висока	висока
Інші міністерства (Мінцифра, Мінінфраструктури, Мінфін)	висока	низька
Засновники закладів (органи місцевого самоврядування)	висока	низька
Управління освіти	низька	середня
Вчителі та їх профспілка	висока	висока («від'ємна»)
Керівники закладів	низька	низька
Учні та їх батьки	низька	висока

ЦІЛІ ПОЛІТИКИ

Проведений аналіз проблеми демонструє нагальну необхідність встановлення конкретних цілей державної політики у сфері освіти, що будуть спрямовані на подолання існуючої нерівності у результатах навчання через підвищення якості надання освітніх послуг у сільській місцевості, компенсуючи здобувачам освіти нерівні стартові освітні можливості через місце народження чи соціально-економічний статус.

Вирішення проблеми нерівності доступу до якісної освіти, тобто забезпечення можливості учням з сіл та міст отримувати однаково якісні освітні послуги незалежно від місця проживання, можливо здійснити тільки шляхом підвищення якості освітніх послуг у сільській місцевості.

Більш того, забезпечення досягнення високих стандартів якості в усіх школах незалежно від їх розташування не лише сприяє рівності, але й забезпечує успішність всієї системи освіти (OECD, 2019). Відповідну ціль політики можна сформулювати так:

Ціль політики – скоротити нерівність навчальних досягнень учнів сільській та міській місцевості шляхом покращення якості освіти у сільській місцевості.

Індикатори успішності:

- скорочення розриву у результатах ЗНО та ДПА випускників сільської та міської місцевості мінімум на 30% за наступні 6 років;
- зменшення частки учнів сільської місцевості, що подолали мінімально необхідний поріг ЗНО в два рази за наступні 6 років;
- скорочення різниці між досягнення учнів з сільської місцевості та з великих міст за результатами наступних циклів досліджень PISA мінімум в два рази за наступні 6 років⁶;
- скорочення в два рази різниці в успішності учнів початкової школи за результатами МДЯПО-2024 порівняно із результатами МДЯПО-2018⁷.

Як показав вищевикладений аналіз проблеми, низькі результати учнів з сільських шкіл тісно пов'язаний із освітнім середовищем, кваліфікацією та мотивацією педагогів, організацією додаткових занять та гуртків, охоплення дошкіллям. Досягти цього в умовах вкрай обмежених ресурсів неможливо без мобілізації наявних ресурсів та підвищення ефективності їх використання всередині системи загальної середньої освіти.

⁶ Дослідження PISA відбувається кожні три роки

⁷ Дослідження МДЯПО відбувається кожні два роки

ВАРІАНТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Проблема нерівності між шкільною освітою у сільській та міській місцевості була та залишається актуальною для багатьох країн світу. У минулому столітті значна кількість країн успішно здійснила перехід з аграрного до пост-індустріального типу економіки, а в цьому процесі дуже важливу роль відіграє освітня реформа, зокрема реформа сільської освіти, що стикалася із структурною невідповідністю новим умовам. Також, схожі реформи змушені були проводити і постсоціалістичні країни, які в умовах переходу від планової до ринкової економіки не могли собі дозволити утримувати великі мережі закладів освіти. При цьому навіть уряди таких розвинутих країн, як Канада та Австралія, були змушені реагувати то факт, що учні з сільської місцевості мають значно гірші навчальні досягнення за їх однолітків з міст.

Нижче розглянуті різні варіанти державної політики, що застосовувалися (чи продовжують застосовуватися) в різних країнах для подолання структурної неефективності сільської освіти як чинник нерівності. Оскільки даний документ підготовлено для осіб, що приймають рішення у сфері освітньої політики, нижченаведені варіанти політики розглядаються саме з точки зору дій центрального уряду.

Варіант 1. Збереження статус-кво

Перший варіант політики передбачає збереження статус-кво. Це означає що в цілому, нерівність в навчальних досягненнях учнів з сільської та міської місцевості продовжує зберігатися та має нейтральну або ж, у кращому випадку, помірно-спадаючу динаміку у часі.

Учні з сільської місцевості продовжують мати обмежений доступ до гуртків, позашкільної та профільного навчання. На неефективну мережу шкіл витрачається значна частина коштів та місцевих бюджетів. Утримання великої кількості педпрацівників в цих школах потребує значних коштів з державного бюджету. При цьому малі заклади практично не отримують цільового державного фінансування на розбудову освітньої середовища через політику пріоритетного фінансування великих закладів.

Після місцевих виборів 2020 року кількість сільських шкіл знову починає зменшуватися, але достатньо повільними темпами. Водночас деякі органи місцевого самоврядування продовжують фінансувати заробітну плату надлишковій кількості вчителів з коштів освітньої субвенції, створюючи затримки у виплаті зарплати та виплачуючи обов'язкові надбавки і доплати у мінімальному розмірі. Через обмеженість ресурсів в місцевих бюджетах утримання шкільних будівель стає все більшим тягарем – приміщення погано опалюються взимку, а ремонтні роботи не проводяться взагалі. Скорочення

кількості педагогів не відбувається, тому в умовах обмеженості ресурсів підвищення їх заробітної плати не є можливим, що викликає обурення вчителів та представників профспілок. Професійне вигорання вчителів у сільській місцевості продовжується через низьку мотивацію до роботи та відсутності стимулів до професійного зростання.

Для впровадження реформи «Нова українська школа» у базовій школі з 2022 року кошти субвенцій з державного бюджету спрямовуються на розбудову нового освітнього середовища у надмірній кількості шкіл. Тому, для якісної імплементації реформи в базовій освіті виникає потреба пошуку додаткових джерел фінансування, що змушує уряд скоротити видатки на інші пріоритетні напрями.

Демографічні зміни – прогнозований тренд на зменшення кількості учнів починаючи з 2024 – лише посилюватимуть неефективність мережі. Скорочення кількості закладів та вчителів відбувається значно повільніше ніж падіння чисельності контингенту учнів, наповнюваність класів та закладів падає, що негативно впливає на результати навчальних досягнень. Продовження міграції до міст з сільської місцевості лише загострить ці тренди та з часом ще посилить нерівність у навчальних результатах.

Варіант 2. Обмежувально-оптимізаційний

Другий можливий варіант для досягнення цілей політики передбачає застосування урядом певних фінансових та нормативних заходів з метою оптимізації мережі шкіл задля покращення якості освіти у сільській місцевості, що передбачають скорочення кількості шкіл та педагогічних працівників у сільській місцевості, а також укрупнення класів. Схожі політики задля подолання освітнього розриву між містом та селом застосовувалися також в Ірландії (Irish Department of Education and Science, 1998) та Польщі (Levitas et al., 2001).

За таким варіантом передбачається застосування наступних інструментів політики:

- поступове обмеження державного фінансування малих шкіл із кількістю учнів менше 50 шляхом заборони їх утримання за рахунок освітньої субвенції з державного бюджету;
- збільшення обсягу державних цільових субвенцій на опорні школи (більше 200 учнів) та великі заклади (більше 350 учнів), що розташовані в сільській місцевості, в тому числі, коштів на закупівлю шкільних автобусів, будівництво та капітальний ремонт закладів освіти, їх оснащення;
- підвищення мінімальної вимоги для відкриття класу з 5 до 8 учнів;
- посилення критеріїв до опорних шкіл (учні опорних шкіл у сільській місцевості краще складають ДПА та ЗНО порівняно з середніми результатами в регіоні – Додаток 1);

- удосконалення процедури сертифікації вчителів на користь незалежного оцінювання та запровадження обов'язковості її проходження;
- поступове підвищення заробітних плат педагогам за рахунок скорочення їх кількості та нарощення обсягу державного фінансування;
- спрощення процедури для відкриття приватних шкіл та неприбуткових батьківських шкіл, спрощення процедур для отримання ними бюджетних коштів;

Звичайно, прогнозованим наслідком такої політики стане скорочення кількості шкіл та вчителів, що стане джерелом суттєвого невдоволення вчителів та профспілок. При цьому через існування стереотипного зв'язку «немає школи – немає села» деякі органи місцевого самоврядування продовжуватимуть фінансувати малі школи за власний рахунок, що з року в рік погіршуватиме якість навчального процесу в них.

Для громад, які долучаться до процесу консолідації мережі, пріоритетним стане розв'язання логістичних завдань, зокрема розбудова дорожньої інфраструктури для організації зручної логістики протягом цілого рік. Крім того, для отримання державних коштів, вони також будуть зобов'язані інвестувати у ці школи, бо субвенційна підтримка здійснюватиметься на засадах співфінансування.

При цьому, очікуваним результатом такої політики має стати укрупнення класів та сільських шкіл, що дасть змогу за рахунок коштів субвенцій з державного бюджету створити там сучасне освітнє середовище, закупити потрібну кількість шкільних автобусів для здійснення підвезення учнів. В таких школах будуть створені гуртки, позашкільні активності, організовано поглиблене вивчення окремих предметів.

Кількість вчителів, що працюють у сільській місцевості, зменшиться, через що можливе зростання рівня сільського безробіття. Проте ті педагоги, що за результатами прозорої процедури сертифікації залишаться працювати, отримуватимуть більшу зарплату та матимуть кращі стимули для професійного зростання.

Варіант 3. Автономізаційний

Цей варіант політики передбачає комплекс заходів по передачі широких повноважень керівникам закладів загальної середньої освіти задля покращення якості викладання, зокрема, і у сільських школах. Такі децентралізовані моделі управління освітою були успішно запроваджені, зокрема, у Бельгії та Нідерландах. Через застосування гарних механізмів управління та підзвітності, такі системи досить успішно долають соціальну нерівність та сегрегацію учнів (Шлейхер, 2018).

Варіант радикальної автономізації шкіл передбачає застосування таких інструментів політики:

- передачу широких повноважень щодо управління та відповідальності за якість освітнього процесу до директорів шкіл;
- запровадження механізму обрання директорів шкіл самоврядними радами всередині кожної школи на конкурсній основі, укладення строкових контрактів із директорами із визначеними ключовими показниками ефективності;
- надання повноважень директорам шкіл самостійно приймати на роботу вчителів та встановлюють вимоги до підвищення їх кваліфікації, визначати внутрішню систему якості контролю роботи педагогічного складу;
- надання повноважень директорам шкіл самостійно приймати рішення про політику зарахування учнів до закладу та встановлювати критерії для відкриття класу.
- надання повноважень директорам шкіл та педагогічним радам самостійно визначати зміст навчальних програм в загальних межах, визначених законами, а вчителям вільно застосувати різні педагогічні методики;
- надання закладам широкої фінансової автономії, можливості за внутрішнім рішенням встановлювати плату з батьків та заробляти кошти з інших джерел;
- обмеження державного контролю періодичними інспекціями та перевітками на предмет дотримання законодавства та стандартів якості освіти, при цьому встановлення серйозних вимог до ліцензування та атестації шкіл.

Застосування такого варіанту політики має на меті зробити відповідальними за якість освіти директорів шкіл, вчителів та самих батьків. Директори шкіл через гнучку систему підзвітності та контролю будуть змушені приділяти значну увагу освітньому процесу, а також будуть зацікавлені у високих результатах учнів за наслідками централізованого оцінювання.

Така модель також потребуватиме більш активної участі батьків учнів у процесі управління школами, а також зацікавленості місцевої влади у якості освіти в закладах, які розташовані на їх території.

Основними ризиками застосування такої політики є те, що за її використання залишається відкритим питання ресурсного забезпечення малих шкіл у сільській місцевості.

Варіант 4. Адміністративно-дотаційний

Цей варіант політики будується навколо тези, що незважаючи на централізовану чи децентралізовану систему управління в країні, центральний уряд має бути головний інвестором та відповідальним за якість обов'язкової шкільної освіти. Тому, зважаючи на географічні та соціально-економічні

відмінності між окремими територіями країни, сільські школи потребують більшої фінансової підтримки та уряд має спрямовувати додаткові ресурси для їх розвитку та підвищення якості освітніх послуг. Такі підходи до фінансування сільської освіти застосовуються, зокрема, в Китаї (Chuanyou, 2006) та Австралії (Welch et al., 2007)

Варіант включає передбачає заснування окремого державного фонду, що фінансуватиме сільські та географічно-віддалені школи на конкурсній основі, що може включати:

- фінансування проектів із оновлення освітнього середовища та проведення капітального ремонту шкіл;
- підтримку ініціатив, що доповнюють та збагачують навчальну програму: гуртки, спортивні заходи, екскурсії, навчальні візити, вивчення іноземних мов та музики;
- розширення вибору профільних предметів у старшій школі через запровадження елементів професійної освіти, підтримка профорієнтації та кар'єрних програм;
- підтримку застосування технологій у навчальному процесі через покращення доступу до інтернету, комп'ютерної техніки та мультимедійного обладнання, а також проведення тренінгів для вчителів щодо їх використання;

Крім того, така політика супроводжується запровадженням субсидій для вчителів у сільських школах, доплат для покриття додаткових витрати на проживання та додаткове фінансування подорожей та участі у конференціях та інших освітніх закладах задля професійного розвитку.

В Китаї така політика також передбачає жорстке адміністративне регулювання щодо найму вчителів та вимог до їх кваліфікації, зокрема, встановлюється чітке співвідношення кількості учнів на одного вчителя для різних типів місцевості, яке місцеві органи влади зобов'язані дотримуватися.

Тобто, такий варіант політики передбачає адресне, проєктне фінансування окремих сільських шкіл відповідно до встановлених урядом пріоритетів. В результаті, фінансування фонду зможуть отримати лише ті сільські школи, що будуть відповідати певним критеріям, зокрема, щодо кількості учнів. Маленькі школи залишаться практично лише на утриманні місцевих бюджетів, через що у короткостроковій перспективі якість освіти у них впаде, проте у довгостроковій перспективі такі школи будуть змушені закритися, а учні перейдуть на навчання у дотаційні великі заклади.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ

Прийняття рішення щодо оптимального варіанту політики базуватиметься на основі аналізу позиції ключових стейкхолдерів, а також за допомогою визначених критеріїв, що допоможуть оцінити вплив на досягнення поставленої цілі політики.

Позиції стейкхолдерів

Оскільки будь-яка політика щодо подолання нерівності буде впливати на широке коло зацікавлених сторін, важливо враховувати їх позиції при прийнятті фінального рішення. Визначимо основні мотиви підтримки чи не підтримки пропонованої політики окремими стейкхолдерами для кожного варіанту.

Варіант 1. Уряд та МОН не зможуть досягти поставлених у програмі діяльності Кабінету Міністрів України цілей політики, хоча і не будуть приймати непопулярних рішень. Вчителі з одного боку будуть задоволені, оскільки збережуть робочі місця, з іншого боку – їх заробітна плата залишиться на тому самому низькому рівні та в найближчій перспективі не буде зростати, тому така політика матиме на них нейтральний вплив. Батьки дітей з сільської місцевості будуть задоволені, оскільки не матимуть переводити дітей до інших закладів, проте і не отримають якісніших освітніх послуг. Органи місцевої влади (найбільш зацікавлені у збереженні статус-кво) отримають вигоди через відсутність потреби ухвалювати непопулярні рішення про закриття шкіл напередодні місцевих виборів, при цьому органи управління освітою будуть змушені вишукувати шляхи фінансування надмірних шкільних систем, не зможуть при цьому концентруватися на питаннях контролю якості та організації підвищення кваліфікації педагогів.

Варіант 2. Уряд та МОН почнуть застосовувати задекларовані заходи щодо покращення якості освіти у сільській місцевості. Місцева влада буде незадоволена через те, що буде змушена приймати непопулярні рішення або ж спрямувати значну частину доходів місцевих бюджетів на фінансування освіти. При цьому частину вчителів доведеться скоротити, що неодмінно викличе обурення з боку вчительської спільноти та профспілки. Вчителі, що залишаться працювати, зможуть у перспективі отримувати більшу зарплату. Керівники закладів отримають більші ресурси з державного бюджету, а учні та їх батьки, хоча і будуть змушені витратити більше ресурсів на транспорт до більших шкіл, отримають нове освітнє середовище та якісніші освітні послуги.

Варіант 3. Такий варіант змусить передати значну частину повноважень центрального уряду на місцевий рівень, щоправда, при цьому передається і відповідальність за якість навчального процесу. Особливо значні втрати має МОН, яке значно обмежить доступні інструменти для реального впливу на якість

освіти. Свої повноваження також значно втратять і засновники закладів та управління освітою на місцях, при цьому такий варіант буде вигідними для керівників закладів та вчителів, які отримають автономію, більшу заробітну плату та відчуватимуть лише обмежений контроль з боку держави. Налагодиться процес комунікації та співпраці шкіл із батьками та учнями задля кращих результатів, проте потребуватиме більше зусиль останніх для участі в управлінні закладами освіти.

Варіант 4. Варіант дотацій для сільських закладів буде досить популярним рішенням з боку уряду, адже не передбачатиме прямого впливу на закриття шкіл та скорочення частини вчителів. При цьому МОН хоча і частково досягне цілей політики, буде змушений значним чином переглянути всю поточну систему фінансування закладів освіти. Створення фонду потребуватиме значних капіталовкладень з боку держави та перерозподілу коштів з інших сфер, що не буде підтримано іншими міністерствами. Засновники закладів хоча і отримують додаткові ресурси на функціонування сільських шкіл на своїй території, в перспективі такі будуть змушені приймати непопулярні рішення про закриття маленьких шкіл, що не підпадуть під критерії фінансування нового фонду. Сільські вчителі будуть задоволені, оскільки отримуватимуть надбавки до заробітної плати, а масового скорочення не відбудеться. Учні та їх батьки підтримають такий варіант, оскільки зможуть швидко отримати сучасне освітнє середовище та більш вмотивованих педагогів.

Прогноз позицій стейкхолдерів щодо підтримки кожного з варіантів представлено у таблиці 5.

Таблиця 5. Позиції стейкхолдерів щодо розглянутих варіантів політики				
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Уряд (КМУ)	-1	+1	-1	+1
Міністерство освіти і науки	-2	+2	-2	-1
Інші міністерства (Мінцифра, Мінінфраструктури, Мінфін)	+1	-1	0	-2
Засновники закладів (органи місцевого самоврядування)	+2	-2	-1	+1
Управління освіти	-2	+1	-2	-1
Вчителі та їх профспілка	0	-1	+1	+2
Керівники закладів	-1	+1	+2	+1
Учні та їх батьки	-1	+1	+1	+2
Підсумок	-4	+1	-2	+3

Критерії вибору варіанту політики

Для вибору варіанту політики серед запропонованих альтернатив пропонується обрати такі критерії:

1. Позитивне сприйняття ключовими стейкхолдерами – чи буде запропонований варіант політики позитивно сприйнятий основними групами зацікавлених сторін за сукупною оцінкою;

2. Вплив на більшість основних причин низької якості освіти у сільській місцевості – визначення, чи зможуть інструменти політики забезпечити вирішення більшості із причин нерівності, визначених у першому розділі роботи;

3. Забезпечення швидкого оновлення матеріально-технічної бази шкіл та створення сучасного освітнього середовища у сільських закладах – визначення, чи зможе запропонована політика підтримання створення сучасного освітнього середовища у сільських школах;

4. Підвищення мотивації та кваліфікації сільських вчителів – чи вплине обраний варіант політики на стимулювання вчителів до якісної роботи та професійного зростання;

5. Підвищення ефективності використання ресурсів в освітній системі – оскільки структурна неефективність значним чином негативно впливає на якість сільської освіти, обраний варіант політики має її усунути;

6. Можливість реалізації без значних додаткових коштів з державного та місцевих бюджетів – в умовах обмежених ресурсів та високого боргового навантаження на економіку України, важливо, щоб обраний варіант політики було можливо реалізувати без залучення додаткових коштів.

	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Позитивне сприйняття ключовими стейкхолдерами (сукупна оцінка)	ні	так	ні	так
Прямий вплив на більшість основних причин низької якості освіти у сільській місцевості	ні	так	ні	так
Забезпечення швидкого оновлення матеріально-технічної бази шкіл та створення сучасного освітнього середовища у сільських закладах	ні	частково	ні	так
Підвищення мотивації та кваліфікації сільських вчителів	ні	частково	так	так
Підвищення ефективності використання ресурсів в освітній системі	ні	так	ні	ні
Можливість реалізації без значних додаткових коштів з державного та місцевих бюджетів	так	так	так	ні

Таким чином, оптимальним вибором задля досягнення цілі політики є реалізація політики оптимізації шкільних мереж через застосування обмежувально-стимулюючих інструментів політики, що мають призвести до укрупнення шкіл та збільшення середньої кількості учнів у класах в сільській місцевості задля підвищення структурної ефективності системи та концентрації більшої кількості ресурсів у меншій кількості закладів.

ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Основними викликами імплементатії обмежувально-оптимізаційного варіанту політики є:

- географічні обмеження для укрупнення шкіл або для зниження ступенів окремих сільських закладів – для сільської місцевості стан доріг та брак шкільних автобусів залишається основним викликом, через що процес укрупнення має узгоджуватися з планами ремонту доріг відповідними органами, а також щороку мають виділятися кошти з державного бюджету на закупівлю шкільних автобусів;

- обурення з боку вчительської спільноти через перспективу скорочення певної кількості педагогічних працівників, відповіддю на що має стати поступове підвищення зарплат педагогів, що залишаться працювати;

- спротив з боку учасників освітнього процесу (педпрацівники, керівників шкіл, батьки учнів) та цілих громад через закриття шкіл, потреби переведення та щоденного підвезення учнів до інших закладів освіти – відповіддю мають стати комунікаційні заходи із поширення кращих практик великих та спроможних шкіл, де облаштоване сучасне освітнє середовище, організовано гуртки та спортивні клуби, тощо;

- пряме ігнорування норм освітнього та бюджетного законодавства з боку окремих місцевих громад, які не будуть готові приймати непопулярні рішення щодо закриття малокомплектних шкіл – в таких випадках також необхідно проводити комунікаційні заходи із широким висвітленням у засобах масової інформації з меседжами щодо негативного впливу на якість освіти та майбутнє учнів.

Крім того, оскільки якісні зрушення в системі освіти не є швидкими, а продемонструвати досягнення очікуваних результатів за 1-2 роки майже неможливо, такі непопулярні фінансово-обмежувальні кроки буде важко комунікувати з огляду на масштаби системи освіти, та без надання значної додаткової підтримки місцевій освітній політиці з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Державна служба статистики України (n.d.). Статистична інформація. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Інститут освітньої аналітики (2019). *Відомості про профільне навчання і поглиблене вивчення предметів у денних загальноосвітніх навчальних закладів Міністерства освіти і науки України, інших Міністерств і відомств та приватних закладах (2017/2018 та 2018/2019 н.р.)*. ІОА.
- Інститут освітньої аналітики (2019). *Позашкільні навчальні заклади державної і комунальної власності Міністерства освіти і науки України та приватної форми власності (станом на 01.01.2018 та 01.01.2019)*. ІОА.
- Кабінет Міністрів України (n.d.). Програма діяльності Уряду. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu>
- Мазорчук, М. та ін. (2019). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти*. Український центр оцінювання якості освіти.
- МДЯПО (2019). *Результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти»*. Український центр оцінювання якості освіти. <http://testportal.gov.ua/zvity-dani-2/>
- Мулявка, В., Оксамитна, С. (2015). Освітня нерівність за місцем проживання та типом освітнього закладу. *Наукові записки*. Том 174. Соціологічні науки.
- CEDOS (2015). *Демографічна криза та нерівність в українській шкільній системі: аналіз нової бази даних "Шкільна карта України"*. <https://cedos.org.ua/edustat/graph>
- CEDOS (2016). *Нерівність навчальних досягнень в українських школах за результатами ЗНО-2016*. <https://cedos.org.ua/uk/articles/nerivnist-navchalnykh-dosiahnen-v-ukrainskykh-shkolakh-za-rezultatamy-zno-2016>
- УЦОЯО. OPENDATA. (n.d.). Статистичні дані основної сесії ЗНО. <https://zno.testportal.com.ua/opendata>
- Шлейхер, А. (2018). *Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття*. Літопис. Режим доступу http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf
- Щудло, С. та інші (2018). *Українські вчителі на навчальне середовище*. Дрогобич: ТзОВ «Трек-ЛТД»
- Bao Chuanyou (2005). *Policies for Compulsory Education Disparity Between Urban and Rural Areas in China*. Translated from Journal of Beijing Normal University (Social Sciences). <https://doi.org/10.1007/s11516-005-0003-y>
- Coupé, T., Olefir, A. & Alonso, J. D. (2001). *Is Optimization an Opportunity? An Assessment of the Impact of Class Size and School Size on the Performance of Ukrainian Secondary Schools*. The World Bank.

- Herczyński, J., Sobotka, A. (2014). *Diagnoza zmian w sieci szkół podstawowych i gimnazjów 2007-2012*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Irish Department of Education and Science (1998). *Brief Description of the Irish Education System*.
- Levitas, A. Golinowska, S. & Herczyński, J. (2001) *Improving Rural Education in Poland*. The Center for Social and Economic Research.
- OECD (2013). *PISA 2012 Results: What Makes Schools Successful? Resources, Policies and Practices (Volume IV)*. PISA, OECD Publishing.
- OECD (2019). *Learning in Rural Schools: Insights from PISA, TALIS and the Literature*. OECD Education Working Paper № 196.
- Pont, B., Nusche, D. & Moorman, H. (2008). *Improving School Leadership*. Volume 1: Policy and Practice. OECD.
- UNESCO (2018). *Handbook on Measuring Equity in Education*. UNESCO Institute for Statistics.
- UNICEF (2000). *Defining Quality in Education*. United Nations Children's Fund. Working Paper Series.
- Welch, A., Helme, S. & Lamb, S. (2007). Rurality and Inequality in Education: The Australian Experience. *International Studies in Educational Inequality, Theory and Policy*. Volume 2: Inequality in Education Systems. 271–293. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5916-2_14

ДОДАТКИ

Додаток 1. Результати ДПА випусників опорних закладів у порівнянні з результатами учнів аналогічних за параметрами закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), 2019 рік								
Регіон	Українська мова		Історія України		Математика		Англійська мова	
	Опорні заклади	ЗЗСО	Опорні заклади	ЗЗСО	Опорні заклади	ЗЗСО	Опорні заклади	ЗЗСО
УКРАЇНА	6,5	5,8	7,4	6,9	6,5	6,8	7,3	7,0
Вінницька	6,8	6,4	7,6	7,2	6,7	6,0	7,4	9,3
Волинська	6,7	5,5	7,6	6,6	6,9	6,5	7,5	10,3
Дніпропетровська	6,2	5,9	7,2	6,8	6,0	5,9	6,8	7,5
Донецька	6,9	5,8	7,7	7,1	6,9	6,9	7,3	7,1
Житомирська	6,6	5,3	7,2	6,7	6,6	5,8	7,3	8,5
Запорізька	6,5	5,7	7,5	6,9	6,5	4,8	7,2	6,0
Івано-Франківська	6,9	5,9	7,5	7,1	7,0	5,9	7,8	6,4
Київська	6,2	6,1	7,2	7,0	6,4	5,8	7,4	6,3
Кіровоградська	6,4	5,6	7,2	6,9	6,0	5,8	6,7	5,3
Луганська	6,6	5,8	7,5	7,1	6,4	5,8	6,8	5,6
Львівська	7,4	6,3	7,9	7,1	6,9	5,9	7,7	7,7
Миколаївська	5,9	6,4	6,9	6,9	5,6	6,4	6,6	6,2
Одеська	5,4	5,6	6,5	6,8	5,5	6,3	6,5	6,9
Полтавська	6,7	5,8	7,4	6,8	6,7	6,4	7,4	7,1
Рівненська	5,7	5,4	6,9	6,8	6,4	5,9	6,0	6,0
Сумська	6,4	5,4	7,5	6,9	6,4	6,0	7,1	8,5
Тернопільська	7,0	6,3	8,0	7,3	7,2	5,2	7,8	7,3
Харківська	6,9	5,7	7,4	6,9	6,6	5,4	7,5	6,4
Херсонська	6,3	5,2	7,2	6,4	6,3	5,2	7,5	5,3
Хмельницька	6,4	5,6	7,3	6,9	6,5	5,5	7,5	5,7
Черкаська	6,1	5,8	7,4	6,9	6,2	6,1	6,6	7,1
Чернівецька	5,5	5,6	6,4	6,7	6,4	6,0	8,3	5,4
Чернігівська	6,6	7,4	7,6	7,8	6,6	7,7	7,8	8,4

Джерело: розраховано Інститутом освітньої аналітики на основі даних УЦОЯО

Додаток 2. Результати ЗНО випусників опорних закладів у порівнянні з результатами учнів аналогічних за параметрами закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), 2019 рік

Регіон	Українська мова		Історія України		Математика		Англійська мова	
	Опорні заклади	ЗЗСО	Опорні заклади	ЗЗСО	Опорні заклади	ЗЗСО	Опорні заклади	ЗЗСО
УКРАЇНА	147,1	140,2	139,0	133,6	138,5	134,4	138,7	137,1
Вінницька	150,2	144,8	141,5	137,7	141,3	137,0	139,3	133,1
Волинська	149,4	138,3	141,3	130,6	140,1	127,5	138,9	131,9
Дніпропетровська	142,6	142,5	135,1	131,7	133,9	141,5	134,2	146,9
Донецька	150,5	137,9	141,7	133,2	140,6	130,8	137,8	136,5
Житомирська	149,2	136,5	138,3	131,5	138,7	129,6	139,0	134,1
Запорізька	145,7	137,1	139,4	131,1	138,7	133,4	137,9	130,2
Івано-Франківська	152,0	144,0	140,8	136,4	146,8	130,1	145,2	135,0
Київська	142,2	139,9	136,2	132,1	135,9	129,3	139,0	132,9
Кіровоградська	144,6	137,2	138,2	132,8	133,8	135,1	132,0	125,8
Луганська	147,0	136,4	139,4	131,2	136,2	129,9	143,4	130,8
Львівська	156,7	148,8	146,0	137,6	144,1	139,6	142,8	141,2
Миколаївська	138,0	145,4	132,5	134,7	131,0	138,6	133,6	134,1
Одеська	134,9	140,5	130,7	135,3	129,9	135,8	127,4	134,3
Полтавська	147,5	139,4	137,7	133,0	140,5	132,5	142,4	134,2
Рівненська	140,4	137,0	134,3	131,8	138,0	132,4	132,2	131,7
Сумська	146,6	135,8	139,1	131,3	134,8	131,9	138,7	125,2
Тернопільська	154,2	145,7	148,0	139,0	144,4	141,2	142,9	139,4
Харківська	149,7	137,4	140,3	133,1	139,0	128,6	138,1	133,3
Херсонська	144,1	134,7	137,1	127,5	137,1	127,3	141,2	120,4
Хмельницька	147,0	135,2	140,1	132,7	135,6	129,1	132,9	120,4
Черкаська	141,6	140,3	139,0	134,2	136,3	137,2	133,0	135,7
Чернівецька	136,1	137,3	132,8	133,0	136,1	130,1	148,2	142,8
Чернігівська	148,6	157,9	140,3	146,0	138,3	148,5	137,9	152,7

Джерело: розраховано Інститутом освітньої аналітики на основі даних УЦОЯО